

Torsdag med THORS

15.2

SVENSKA A LA THORS kan vi säga att språkspalten presenterar — i synnerhet i dag då "à la" faller den observanta läsaren i ögonen... F. ö. är ni alltid välkomna med nya frågor — skicka dem till Dagboken!

Dagens första fråga gäller "bruket av ett manligt namn med ett à la" framför.

Det gäller uttryck som "en åkning à la Stenmark", "biff à la Lindström" o.dyl. Såsom frågeställaren antar, beror sådana uttryck med den franska prepositionen à och den franska feminina artikeln la på en förkortning av ett à la manière "på det sätt" (som Stenmark, Lindström etc. använt). Uttryck av denna typ är sedan länge gångbara i svenskan och har fransk förebild, t.ex. à la Napoléon "på Napoleons vis".

Samma frågeställare presenterar också ett vidlyftigare problem: "Det som stör mig i svensk text är när man läser typiskt latinska ord med en vokal som på svenska uttalas annolunda än i andra språk: med svenskt o (dvs. som i mos). Flora, folio, telefon uttalade med det ljudet tycker jag är oriktigt."

Grunden till denna svenska egenhet är att det svenska o, som ursprungligen var mer å-liknande än det nuvarande (och liknade t.ex. tyskans o), någon gång under senmedeltiden fick sitt nuvarande uttal, som är speciellt svenskt och norskt. Också lånord som fanns i svenskan redan då följde med i utvecklingen till den nuvarande o-vokalen, såsom Rom.

Senare inkomna ord med o har kunnat behandlas på två sätt: antingen utläses de "efter bokstaven" på svenska (t.ex. flora, folio — som båda är ganska gamla i svenskan) eller också bevarar de ett "kontinental" uttal, dvs. får svenskt å-ljud. Det märkliga är att inte så få ord har o i vanligt finlandssvenskt uttal, men å i rikssvenskt normaluttal; så är det med logisk och symbol mfl.

Telefon är märkligt såtillvida som det företer vacklan: å-uttal är det normala i Sverige, medan vi i Finland har antingen o eller å. Andra ord på -fon har normalt å-uttal även hos oss: diktafon, xylofon m.fl.

En tredje fråga gäller ordet **observant**, som kommit i bruk på sistone.

Observant betyder "skarpt iakttagande"; frågeställaren nämner ett exempel "banktjänstemannen var mycket observant". Ordet har funnits i svenskan rätt länge, men har varit mycket sällsynt; typiskt är att ordet upptas i den senaste upplagan av Akademiens ordlista (1973), men inte i den föregående (1950). Det är ett lånord från engelskan eller franskan. **Observant** måste anses acceptabelt i högspråket, men det finns goda ord i allmänt bruk: **uppmärksam, skarpögd**.

Carl-Eric Thors

Torsdag med THORS

22.2

"TmTh" kan vi lansera som förkortning för denna spalt om det blir aktuellt att utöka floran av kryptiska bokstavssammansättningar av det slag som aktualiseras i dag vid sidan av fornsvenska jäns och ljudhärmande plurret. Brev till prof. Thors adresseras till Dagboken.

En frågeställare vill veta vad jag anser om "det konstiga komprimerade och lite abstrakta språk som man nuförtiden ofta ser bl.a. i officiella rapporter i Sverige".

Till frågan är fogat ett klipp ur en rikssvensk publikation, där en mängd förkortningar för namn på institutioner och nämnder faller i ögonen. Nu kan det hända, att publikationen i fråga är avsedd för fackfolk, som vet vad t.ex. TEFO och STU är för något.

I en dagstidning skulle man säkerligen vara försiktigare med mindre vanliga förkortningar av detta slag, t.ex. så att man i början av artikeln förklarade förkortningarna.

Men — handen på hjärtat: sitter vi inte själva i glashus? Vi är så vana vid vissa förkortningar, t.ex. av namn på firmor, att vi inte tänker på att det är något märkligt med dem. Om man däremot ser på en landsortstidning, upptäcker man lätt nog en hel del främmande förkortningar, t.ex. av namn på idrottsföreningar. Här nere säger t.ex. NIK och OIF ingenting, men en läsare i mellersta Österbotten vet, att det är fråga om Nykarleby idrottsklubb och Oravais idrottsförening.

Det är inte bra med ovanliga förkortningar utan förklaring. Vad det abstrakta språket angår, är det utan tvivel något som vi måste se upp för. Det finns avskräckande exempel även hos oss, t.ex. i statliga betänkanden.

"Varifrån härledes uttrycket i jäns?"

I jäns "nyss, för kort tid sedan" har någon gång kommenterats i denna spalt, men det är länge sedan. Uttrycket är rent svenskt och förekom i fornsvenskan i formen i **adhans**. J-et har kommit in som en "parasitkonsonant" mellan i och den följande vokalen. Uttrycket är besläktat med det isländska ordet **adur**, som betyder "förr".

Samma frågeställare undrar, hur namnen **Sydafrika** och **Österbotten** betonas.

I **Sydafrika** lägger jag betoningen på **Syd-**. Av namnet **Österbotten** förekommer dels ett uttal med betoning på **Öst-**, dels ett med huvudtonvikt på **bott-**. Betoningen på **-bott-** — är vanlig hos oss och har varit dominerande in i vår tid. Emellertid har det rikssvenska standarduttale tonvikt på **Öst-** (naturligt nog, då motsatsen till Västerbotten känns aktuell). I våra skolor har man rekommenderat det rikssvenska uttalet, och man hör det numera ganska ofta hos oss. Båda uttalen kan anses acceptabla.

"Hur skall ordet **plurr** förklaras?", frågar en annan läsare.

Ordet, som är ett skämtsamt ord för "vatten" (t.ex. **hamna i plurret**), är ljudhärmande — det återger det ljud som åstadkoms, när någon eller något hamnar i vattnet.

Carl-Eric Thors